

RAZGOVOR S PAVELOM GREGORIĆEM

Povodom smo izlaska 25. broja *Scopusa* odlučili razgovarati s izvanrednim prof. dr. sc. Pavelom Gregorićem, novim pojačanjem na odjelu, kojem je glavno područje interesa antička filozofija. Diplomirao je 1996. na Filozofskome fakultetu u Zagrebu filozofiju i komparativnu književnost da bi kasnije (1998. i 2003.) na Oxfordovu Merton College-u stekao titule magistra i doktora znanosti iz područja filozofije. Usavršavao se na Sveučilištu Humboldt u Berlinu te na Centralnom europskom sveučilištu u Budimpešti. Prije prelaska na Hrvatske studije predavao je na Filozofskome fakultetu *Filozofiju uma* i *Akademsku pismenost*. Neke od njegovih važnijih publikacija su: *Aristotle on Common Sense* u izdanju Clarendon Pressa, Oxford te uredničke knjige s F. Grgićem *Teofrast: Metafizika* i *Aristotelova Metafizika: Zbirka rasprava*, zbornik *Helenistička filozofija: epikurovci, stoici i skeptici* pripremljen u suradnji s F. Grgićem i Majom Hudoletnjak Grgić, zatim samostalno priređivanje *Epiktet: Priručnik* i mnoge druge.

Iako ste u predgovoru zbirke suvremenih rasprava o Aristotelovoj *Metafizici* koju ste uredili s Filipom Grgićem obrazložili prevoditeljske smjernice kojima se mislite voditi pri prevođenju ključnih termina Aristotelove filozofije, možete li za čitateljstvo *Scopusa* ipak dodatno pojasniti otklon od Ladanova prijevoda i dodatno obrazložiti tvrdnju da su hrvatski izrazi u većini slučajeva da Vas citiram: “rezultat želje prevoditelja da demonstriraju vlastitu domišljatost i jezičnu kompetentnost, a ne ozbiljnog razmišljanja o tome što ti izrazi u Aristotela znače.” Želite li time reći da primjerice, Barbarić i niz drugih filozofa nije ozbiljno razmišljao o tomu što znači primjerice izraz “supstancija” kod Aristotela?

Razmotrite sljedeću činjenicu. U posljednjih dvadeset godina u domaćoj filozofskoj literaturi, prijevodnoj i sekundarnoj, možete naći sljedeće hrvatske prijevode za Aristotelovu riječ *ousia*: “bivstvo”, “suće”, “sućina”, “bitstvo”, “jestvo”, “ono jestvujuće”... S druge strane, imate svega par znanstvenih članaka koje su domaći filozofi posvetili razjašnjenju Aristotelovog pojma *ousia*.

Osnovni razlog zbog kojeg smo se Grgić i ja opredijelili za internacionalizme je taj što nismo htjeli tratiti vrijeme na raspravljanje o tome koji je od ponuđenih hrvatskih prijevodnih termina prikladniji te kako ponuđene termine uskladiti prije nego se čitatelj izgubi u mnoštvu predloženih varijanti jer smo procijenili da je to vrijeme bolje utrošiti na čitanje Aristotelovih tekstova i analizu argumenata koji se ondje nalaze. Također, smatrali smo da će internacionalizmi olakšati čitanje inozemne sekundarne literature bez koje ozbiljan rad ionako nije moguć.

Shodno prethodnomu, postavili bismo Vam sada općenitije pitanje vezano uz internacionalizme. Kako osnovno terminološko načelo glasi da domaći naziv ima prednost nad stranim (ako naravno u potpunosti značenjski odgovara stranome izrazu), mislite li da su se hrvatski filozofi dovoljno “potrudili” prilagoditi strane filozofske nazive (posebno one iz anglosaksonske tradicije) hrvatskome jeziku?

Mislim da su se hrvatski filozofi općenito previše trudili oko filozofskog nazivlja, a premalo oko filozofskih problema i argumenata. Ne vjerujem u projekt prilagodbe ili kodifikacije filozofskog nazivlja kao nekakav zasebni projekt izoliran od standardne filozofske djelatnosti. Ako kroz standardnu filozofsku djelatnost – a to će reći kroz sustavno razmišljanje o filozofskim problemima i argumentiranu raspravu o rezultatima svojih i tuđih promišljanja u formi članaka u znanstvenim časopisima i izlaganjâ na konferencijama – ne razvijete prikladno filozofsko nazivlje, ne vjerujem da će ikakav “trud” oko prilagodbe filozofskog nazivlja to promijeniti.

S obzirom na to da ste godinama predavali na Filozofskom fakultetu gdje se “njeguje” tzv. povijesni pristup, a sada predajete na Hrvatskim studijima gdje je takav pristup uglavnom problemski, kako biste ocijenili prednosti, tj. mane kako jednoga, tako i drugoga pristupa?

Iako se pretežito bavim poviješću filozofije, smatram da je problemski pristup primjereniji suvremenom kurikulumu iz filozofije. Naravno, da biste razumjeli pojedine filozofske argumente, korisno je znati čime su oni bili motivirani, na koje su teorije ili poteškoće odgovarali, dakle koja im je povijesna pozadina. Stoga problemski pristup bez povijesnih ekskursa ne smatram optimalnim. S druge strane, ako se opredijelite za povijesni pristup, nerado ćete napuštati kronološki slijed kako biste razmotrili pojedini problem kroz različita razdoblja, vjerojatno ćete biti skloni stavljanju filozofa u “pretince” i gotovo sigurno ćete ostavljati dojam da postoji neka imanentna logika povijesnog razvoja filozofije, što smatram dvojbenim.

Usprkos velikom naglasku na kolegij “Povijesti filozofije” na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta, studenti dobivaju selektivan pregled povijesti filozofije, dok neki važni filozofski problemi i grane uopće nisu zastupljeni. Raduje me što na našem Odjelu na Hrvatskim studijima prevladava problemski pristup, baš kao što me raduje što povijesno-filozofski predmeti ipak dobivaju dovoljno pažnje u našem programu. Na koncu, na Odjel sam i došao kako bih pojačao ponudu iz povijesno-filozofskih predmeta.

Kao jedno od nezaobilaznih pitanja nameće se i pitanje Vašeg odlaska s Filozofskog fakulteta. Možete li navesti neke od razloga zbog kojih ste sa spomenutog fakulteta otišli i prešli na Hrvatske studije?

Najprije sam bio nezadovoljan zastarjelim studijskim programom koji ignorira neke od najpropulzivnijih filozofskih grana, poglavito one karakteristične za analitičku tradiciju. Kad se krenulo u bolonjsku reformu, nadao sam se da će to biti prilika da se program osuvremeni i da se rupe pokrpaju, no to se nije dogodilo. Razočaralo me što je Odsjek za filozofiju odlučio sabotirati reformu i na svaki način zadržati što više od starog programa i starih radnih običaja. Potom se odugovlačilo s mojim izborom u docenta te na koncu nisam bio izabran u grani povijesti filozofije kojom se najviše bavim, nego u grani ontologije za predmet “Filozofija uma” u koji se razumijem i koji sam smatrao kritičnim nedostatkom u programu, ali koji nije moja uža specijalnost. Naposljetku, od samog početka studentskih prosvjeda na njihove sam zahtjeve gledao drukčije od većine kolega na Odsjeku, što je dodatno zaoštrilo animozitete pa mi je zbog svega toga na vrlo nekorektan način uskraćen prijevremeni izbor u zvanje izvanrednog profesora, čime sam de facto bio prisiljen otići s Odsjeka. No, postoje i opipljiviji razlozi sukoba s nekim seniorima na Odsjeku, ali o tome još nisam spreman govoriti.

S druge strane, s veseljem sam prešao na Hrvatske studije jer već godinama odlično surađujem s više zaposlenika i vanjskih suradnika Odjela za filozofiju HS-a te imam dobro mišljenje o studijskom programu tog Odjela.

Jedan od kolegij koji predajete nosi naziv “Platon i Aristotel”. Koje je njegovo značenje u svjetlu činjenice da grčka filozofija nema svoj početak, barem ne u kronološkome smislu, u Platonu i Aristotelu. Smatrate li da se predsokratovci mogu studirati isključivo preko Platona i Aristotela ili zaslužuju barem izborni kolegij koji bi bio posvećen isključivo njima?

Smatram da je u okviru trogodišnjeg preddiplomskog programa sasvim prikladno da povijesni dio kurikuluma započinje s Platonom i Aristotelom, ne samo zbog toga što se radi o filozofima koji su odredili tijek zapadne filozofije kao nitko prije (i kao malo tko poslije), nego i stoga što kod njih odmah nailazite na rudaču bogatu filozofskim dragocjenostima. Kod predsokratovaca trebate mnogo više filološki i interpretativno kopati da biste došli do rudače koja je, po mojem mišljenju, ipak znatno siromašnija. No nipošto ne želim reći da je studij predsokratovaca izlišan, nego da je primjereniji za diplomsku razinu studija. Zato i planiram na diplomskom studiju svake druge godine nuditi kolegij o predsokratovcima koji će se izmjenjivati s kolegijem iz helenističke filozofije, tako da će polaznici diplomskog studija imati priliku, ako to žele, detaljnije se upoznati kako s filozofima koji su prethodili Platonu i Aristotelu tako i s filozofima koji su slijedili nakon njih.

Jedna od uvriježenih podjela u filozofiji jest ona koja “filozofiranje” dijeli na kontinentalno i analitičko. Kako biste Vi ocrtali tu distinkciju i što na koncu znači filozofirati na kontinentalan, a što na analitički način?

Ostavljajući po strani povijesnu dimenziju i neprikladnost tog nazivlja, rekao bih da se radi o dva različita shvaćanja filozofije, njena sadržaja, metode i zadaće. Ta dva shvaćanja nije moguće oštro odrediti, jer se prije radi o onome što Wittgenstein naziva “obiteljskim sličnostima”: ne postoji neka odredbena značajka koju moraju imati svi članovi obitelji, nego niz značajki od kojih bar neke ima svaki pojedini član. Koje bi to bile značajke? Dok je analitička filozofija sklonija baviti se pojedinačnim i dobro definiranim problemima, često izvan njihovog povijesnog i društvenog konteksta, kontinentalna je sklonija velikim sintezama i kontekstualiziranju. Dok analitička filozofija njeguje jasnoću, logičku strogoću i čvrstu argumentaciju, kontinentalna je sklonija eksperimntiranju s jezikom, literarnosti i erudiciji. Dok su kontinentalni filozofi sumnjičavi prema znanosti i gravitiraju više prema drugim humanističkim znanostima i umjetnostima, osobito sociologiji i književnosti, analitički filozofi uglavnom respektiraju znanost i smatraju da filozofija treba uvažavati znanstvene uvide (čak i ako ne dijele Quineovo mišljenje da filozofija treba služiti znanosti i ugledati se na nju). Dok su kontinentalni filozofi skloni društvenoj kritici i javnom angažmanu, analitički su filozofi sumnjičavi prema javnom angažmanu i “ljevičarenju” itd. Naravno da biste za svaku od mojih tvrdnji mogli naći protuprimjere, ali ne mislim da biste time ugrozili sliku koju sam skicirao u najkraćim crtama.

U javnosti ste poznati kao ateist. Sada kad nam je predsjednik države agnostik, a premijer ateist je li se nešto promijenilo oko pitanja “poželjnosti” bivanja vjernikom, ateistom ili agnostikom?

Poznata mi je Milanovićeva izjava da nije vjernik, ali ne i spremnost da se javno deklarira kao ateist. Ostavimo li suptilne distinkcije po strani, ako me pitate je li sad kad imamo nereligioznog predsjednika i premijera oportuno biti ateist ili agnostik, odnosno je li opasno biti nereligiozan, odgovorio bih negativno. Naime, ne mislim da ćete si pribaviti koristi ako predsjedniku i premijeru istaknete da imate slična uvjerenja kao i oni, kao što ne vjerujem da će vam oni naštetiti ako im istaknete da ste vjernici. Ali ako me pitate bi li predsjednik i premijer mogli učiniti više za sekularne vrijednosti i smanjenje utjecaja Katoličke crkve na naše društvo, onda odgovaram potvrdno. Paradoksalno je da se danas jedan politički angažirani svećenik odlučnije zalaže za izbacivanje vjeronauka iz škola od vodeće stranke lijevog centra na čelu s novim premijerom.

Kakvima Vam se čine Vaši “novi” studenti ovdje? Pokazuju li dovoljan interes za filozofiju, kao i za marljiv rad?

Prerano je reći, no na diplomskom studiju imam nekoliko izvrsnih studenata za koje se nadam da će upisati doktorski studij kod nas ili u inozemstvu. Odjel je nedavno sklopio nekoliko Erasmus sporazuma s kvalitetnim filozofskim odjelima inozemnih

sveučilišta, npr. s CEU u Budimpešti i sa Sveučilištem u Ateni pa bi bilo dobro da se motivirani studenti prijavljuju za jednosemestralnu razmjenu.

Kako bi izgledao studij filozofije kada biste ga sami mogli kreirati? Bi li se Vaša ideja razlikovala od već postojećih programa filozofije na sveučilištima?

Dobro pitanje. Prvo, studijski program ovisi o onima koji ga izvode. Bez kvalitetnih nastavnika ni najkvalitetnije zamišljen program ne vrijedi mnogo. Drugo, smatram da je potrebno pod hitno provesti temeljitu internacionalizaciju sveučilišta pa bih u tom smjeru sve elemente doktorskih studija izvodio na engleskom ili eventualno nekom drugom jeziku od posebnog značaja za struku. Isto bi trebalo barem dijelom napraviti i na diplomskoj razini. To bi omogućilo da nam u većem broju dolaze strani studenti na razmjenu, da naši studenti odlaze na razmjenu vani i ondje se lako snalaze, da nam dolaze strani nastavnici i da naši odlaze vani. Dakle, radio bih na mobilnosti koja je važna za cirkulaciju ideja, a to zahtijeva eliminaciju jezične barijere. Treće, na diplomskom, a osobito na poslijediplomskom studiju, trebalo bi biti više mentorskog i timskog rada koji bi u pravilu rezultirao člancima i konferencijskim izlaganjima. Četvrto, nastavu bih dijelom izvodio iz učionica i premjestio na blogove i forume.

Što se tiče konkretnog prijedloga, jednu viziju studijskog programa filozofije možete naći na blogu koji uređujem s nekolicinom svojih studenata, točnije na: <http://symblogia.wordpress.com/2010/04/26/program-studija-filozofije-iii/>. Taj blog ujedno demonstrira prethodnu točku – kako se nastava i timski rad može ostvariti uz pomoć interneta.

Napravimo sada “korak iznad filozofije” za kraj našega razgovora, naime na blogu pišete kako je Vaš hobi astronomija. Odakle ta ljubav prema zvijezdama?

Kao dječak odlazio sam s djedom na noćni ribolov i na pučini promatrao nebo ispunjeno zvijezdama, bez svjetlosnog onečišćenja. Primjećivao sam umjetne satelite, uočio sam da zvijezde imaju različite boje, počeo sam prepoznavati sazvežđa, primijetio sam da Sunce iz tjedna u tjedan izlazi na drugom mjestu i zanimalo me zašto se sve to događa. Kao tinejdžera oduševila me dokumentarna serija *Kozmos* od Carla Sagana. Gutao sam popularnoznanstvenu i znanstveno-fantastičnu literaturu. Posljednji veliki poticaj na opservacijsku astronomiju dalo mi je izučavanje Platonova *Timeja*. Platon smatra da čovjek ne može postati dobar ako ne promatra nebo, ne razmišlja o pravilnostima kretanja na nebu i ne pokuša ih oponašati u svom mišljenju i djelovanju. Aristotel u *Metafizici* XII veli da je astronomija najrodnija znanost filozofiji, pri čemu misli na prvu filozofiju, odnosno metafiziku. Zaista, nije li kozmologija – koja se temelji na astronomskim opservacijama – najfilozofskija od svih znanosti, budući da razmatra kako je nastao ovaj svemir i kako će nestati,

predviđa da je naš svemir jedan od bezbrojnog mnoštva svemira s različitim zakonima koji u njima vladaju, odgovara na pitanje o finoj podešenosti temeljnih fizikalnih parametara koji omogućuju pojavu života i svijesti, pita se od čega je sazdan svemir, itd. Nisu li to prava filozofska pitanja?

Dakako, kupnja teleskopa i sustavno motrenje neba neće vas učiniti ni filozofom ni dobrim čovjekom, ali moglo bi vam objasniti zašto su toliki filozofi i znanstvenici u povijesti bili fascinirani zvjezdanim nebom.

Ivan Lorgier
Anđela Vidović